

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ

Анотація

Розраховано ринкову позицію державних банків у банківській системі по активах, залучених коштах, кредитному портфелю та капіталу. Розраховані та проаналізовані основні показники діяльності державних банків в Україні. Визначені основні проблеми, що загрожували фінансовій стійкості державних банків протягом 2014 р. та на початку 2015 р. Досліджено інструментальне забезпечення політики протидії держави цим загрозам. Запропоновані необхідні заходи для успішної реалізації цієї політики як ключового елемента забезпечення макроекономічної стабільності в Україні.

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ

В контексті дискусій про проблеми і перспективи розвитку банківського сектору та місце в ньому державних банків необхідно дати відповідь на наступні запитання:

1. Наскільки ефективно працює державний сектор банківської системи України?
2. Чи існує нагальна потреба його реформування (реструктуризації, оптимізації, приватизації)?
3. Якщо така необхідність існує, які можливі шляхи і напрямки такої оптимізації доцільно було б реалізувати на рівні держави?

Найбільш надійний спосіб відповісти на перше з цих питань – розглянути ключові показники діяльності державних банків порівняно з іншими українськими банками або банківською системою в цілому.

Базою для відповідних розрахунків є структура активів, залучених коштів, власного капіталу та фінансового результату за 2014р. та 9 міс. 2015р., опубліковані на офіційному сайті Національного банку¹. ***Станом на останню звітну дату 01.10.2015 частка державного сектору в банківській системі становить 27 % активів, 27 % залучених коштів, 26 % власного капіталу, 19 % кредитного портфеля, 38 % статутного капіталу.***

Станом на початок 2015 р. в Україні працювали п'ять державних банків: Український державний експортно-імпортний банк, «Ощадбанк», «Укргазбанк», «Родовід» та «Київ». При цьому останні три колишні приватні банки були врятовані від фактичного банкрутства та отримали статус державних внаслідок фінансової кризи 2008 р. З наведених установ лише «Укргазбанк» досі має у структурі акціонерного капіталу 7 % акцій, що не

¹ Дані фінансової звітності банків України станом на 01.01.2015р. Дані фінансової звітності банків України станом на 01.10.2015р. Офіційний сайт Національного банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

належать державі², які поділяють між собою 1518 юридичних та фізичних осіб³. Натомість всі інші банки на 100 % або майже на 100 % належать державі.

При аналізі більшості показників діяльності окремих банків доцільно використовувати звітні дані саме на кінець року, натомість уникати проміжних квартальних або щомісячних показників, адже рахунки банківських доходів та витрат закриваються раз на рік, формуючи банківський прибуток. Отже, дані за рік значно більш повно та якісно відображають фінансову стійкість та надійність банківських установ.

Для зручності аналізу всі розраховані показники діяльності державних банків доцільно розглянути за результатами 2014 р. в наступному розрізі:

1. Показники, що відображають загальні тенденції розвитку банківської системи.
2. Показники, які у державних банків кращі, ніж у цілому по банківській системі.
3. Показники, які у державних банків гірші, ніж у цілому по банківській системі.

Аналіз даних за цими показниками свідчить про наступні тенденції:

Динаміка кредитного портфеля в іноземній валюті за звітний період характеризується зростанням, переважно, за рахунок валютної переоцінки. Обсяг кредитного портфеля банківської системи в цілому за 2014 р. формально зріс на 114 млрд грн (за 2013 р. відповідно зріс на 105 млрд грн, або на 15 %), проте балансове зростання у 2014р. відбулось виключно за рахунок девальвації національної валюти. Натомість обсяг кредитів у валюті за рік скоротився як по банківській системі, так у всіх без винятку державних банках. Відносне скорочення валютних кредитів

² Офіційний сайт «Укргазбанку» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrgasbank.com/ukr/about/major_owners/

³ Сайт «Інсайдер» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insiders.com.ua/banki/banki-ukrainy/ukrgazbank>

державних банків (-23 %) практично відповідає темпу скорочення по банківській системі в цілому (-25 %).

Таблиця 1

Ключові показники діяльності державних банків, що характеризують загальні тенденції у банківській системі України за 2014 р.

Ключові показники діяльності	Значення показників						
	ОЦАД БАНК	УКРЕКСІМ БАНК	УКРГАЗБ АНК	КИЇВ	РОДОВІД	Разом державні банки	Усього по банківській системі
Динаміка кредитного портфеля в іноз. валюті, екв. тис. дол. США	-507 883	-675 706	-2 857	-4 680	-4 104	-1 195 230	-8 млрд. дол.
Динаміка кредитного портфеля в іноз. валюті, %	-24 %	-23 %	-2 %	-65 %	-72 %	-23 %	-25 %
Питома вага коштів населення у структурі зобов'язань, %	35 %	19 %	35 %	30 %	0 %	27 %	36 %
Динаміка власного капіталу, %	11 %	-25 %	-65 %	-79 %	-8 %	-13 %	-8 %*
Динаміка власного капіталу, тис. грн.	2 293 646	-4 547 055	-2 951 975	-623 210	-286 882	-6 115 476	-16 млрд грн*
Питома вага основних засобів і нематеріальних активів у структурі активів, %	2,9 %	1,8 %	2,8 %	33,4 %	5,4 %	2,7 %	2,9 %
Питома вага інших активів у структурі активів, %	0,1 %	0,3 %	0,2 %	0,6 %	0,2 %	0,2 %	0,4 %
Питома вага заборгованості перед юридичними особами у структурі зобов'язань, %	18 %	34 %	28 %	5 %	1 %	26 %	25 %
Питома вага валютних кредитів у кредитному портфелі, %	36 %	67 %	28 %	12 %	61 %	47 %	46 %
Питома вага валютних пасивів у структурі зобов'язань, %	44 %	75 %	31 %	12 %	4 %	56 %	54 %

* для банківської системи в цілому наведено динаміку регулятивного капіталу

Джерело: Розраховано за даними НБУ: Дані фінансової звітності банків України станом на 01.01.2015 р. Офіційний сайт Національного банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

Питома вага коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань є значною, що свідчить про високий рівень залежності від коштів населення (як і вся банківська систем України).

Що стосується банківської системи в цілому, то станом на 01.01.2015 питома вага коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань всіх банків становить 36 % (на 01.01.2014 – 41 %). Натомість всі державні банки, за винятком «Укрексімбанку», демонструють рівень залежності від коштів населення, що відповідає рівню всієї банківської системи.

Динаміка власного капіталу всіх державних банків (за винятком докапіталізованого «Ощадбанку») ***у звітному періоді свідчить про його скорочення*** (що демонструє вся банківська система за результатами 2014р.). Абсолютний розмір власного капіталу є найголовнішим окремо взятим показником «здоров'я» та надійності банку, адже капітал є «подушкою безпеки» і захистом від впливу негативних зовнішніх та внутрішніх чинників як для самого банку, так і для його клієнтів. З точки зору бухгалтерського обліку власний капітал є залишковою вартістю активів після вирахування всіх зобов'язань. Таким чином, чим більшим є розмір власного капіталу, тим більш надійним (при інших незмінних умовах) є банк. По банківській системі в цілому за минулий рік власний капітал скоротився до рівня 148 млрд грн, або на 23 %. При цьому за 2013 р. відбулось зростання капіталу на рівні 22 млрд грн, або 13 %.

Питома вага основних засобів і нематеріальних активів у структурі активів останніми роками не перевищує 3-4 % активів банківської системи. Існують банки, що свідомо розміщують відділення в орендованих приміщеннях, щоб мати змогу оперативного їх закрити в разі потреби. Інші банки, навпаки, купують приміщення для нових відділень, щоб не залежати від примхів орендодавців, цінових коливань на ринку офісної нерухомості та економити на майбутніх витратах на оренду. Доцільно також враховувати низьку ліквідність основних фондів даного призначення,

принаймні тривалий термін їх реалізації. Значення цього показника для всієї банківської системи станом на 01.01.2015 дорівнює 2,9 % (на 01.01.2014 – 3,1 %).

Питома вага інших активів у структурі активів державних банків є близьким до середнього по банківській системі України. Це є одним з показників ефективності управління банківською установою. Адже чим менше його значення, тим менша відносна частка активів є такою, що не приносить дохід. Значення цього показника для всієї банківської системи на 01.01.2015 дорівнює 0,4 % (без змін відносно 01.01.2014). **Питома вага заборгованості перед юридичними особами у структурі зобов'язань** характеризує напрямок діяльності банківської установи у сфері залучення пасивів, її орієнтацію на корпоративний чи роздрібний бізнес. Значення цього показника для банківської системи в цілому станом на 01.01.2015 складає 25 % (на 01.01.2014 – 24 %). Для державних банків разом цей показник становить 26 %, проте між окремими державними банками існують помірні коливання, зокрема, частка заборгованості перед юридичними особами «Укресімбанку» складає 34 %, натомість «Ощадбанку» – 18 %, що пояснюється специфікою їх діяльності: орієнтацією відповідно на корпоративний та роздрібний бізнес.

Питома вага валютних кредитів у кредитному портфелі державних банків зростає внаслідок валютних коливань 2014 року, що характеризує залежність банків від курсових коливань і опосередковано впливає на їх ліквідність та фінансову стійкість (табл. 2). Натомість **питома вага валютних пасивів у структурі зобов'язань** характеризує здатність банку безперебійно виконувати свої зобов'язання в умовах курсових коливань.

Останніми роками держава в особі Національного банку дотримувалась політики поступової «дедоларизації» економіки. Ця політика підвищувала рівень захищеності економіки від зовнішніх факторів та

курсних коливань різного походження. Як наслідок, станом на 01.01.2014 р. питома вага валютних кредитів скоротилась до рівня 35 % кредитного портфеля порівняно з 37 % на початку 2013 року. Відповідно, частка валютних зобов'язань українських банків за 2013 рік знизилась з 52 % до 46 %, у т.ч. частка валютних пасивів населення – з 51 % до 43 % коштів фізичних осіб.

На жаль, курсові коливання протягом 2014 року звели нанівець позитивні наслідки політики Національного банку, спрямованої на подолання залежності від негативних зовнішніх чинників, внаслідок чого **питома вага валютних кредитів** по банківській системі станом на 01.01.2015р. зросла до рівня 46 %, а **частка валютних зобов'язань** – до 54 %, у т.ч. **частка валютних вкладів населення** – до 53 % коштів фізичних осіб. Значення перших двох показників по сектору державних банків разом відповідають середнім значенням по банківській системі, проте слід відзначити суттєву залежність «Укрексімбанку» від валютних кредитів (67 %) та зобов'язань (75 %), що обумовлено специфікою його діяльності, що орієнтована, в першу чергу, на обслуговування експортно-імпортних операцій корпоративних клієнтів.

Ключові показники діяльності державних банків, кращі ніж у цілому по банківській системі України за 2014 р.

Ключові показники діяльності	Значення показників						
	ОЩАД-БАНК	УКРЕКСІ МБАНК	УКРГАЗБ АНК	КИЇВ	РОДО-ВІД	Разом державні банки	Усього по банківській системі
Динаміка активів у нац. валюті, тис. грн	12 218 824	2 765 645	-1 608 756	-577 199	-355 129	12 443 385	-55 млрд грн
Динаміка активів у нац. валюті, %	15 %	5 %	-9 %	-29 %	-4 %	8 %	-6 %
Динаміка активів в іноз. валюті, екв. тис. дол. США	-701 373	-827 839	-434 654	-10 175	-6 133	-1 980 174	-21 млрд дол. США
Динаміка активів в іноз. валюті, %	-23 %	-15 %	-59 %	-77 %	-32 %	-22 %	-33 %
Динаміка кредитного портфеля у нац. валюті, тис. грн.	9 563 639	-1 924 383	-1 600 474	-457 199	-176 307	5 405 277	-53 млрд грн
Динаміка кредитного портфеля у нац. валюті, %	27 %	-10 %	-18 %	-61 %	-92 %	8 %	-10 %
Динаміка коштів фізичних осіб у нац. валюті, тис. грн	-2 612 459	116 010	203 102	-27 667	-19 776	-2 340 790	-53 млрд грн
Динаміка коштів фізичних осіб у нац. валюті, %	-9 %	1 %	7 %	-10 %	-89 %	-6 %	-21 %
Динаміка коштів фізичних осіб в іноз. валюті, екв. тис. дол. США	-235 923	-296 255	-121 529	-2 628	-1 351	-657 686	-9 млрд дол. США
Динаміка коштів фізичних осіб в іноз. валюті, %	-26 %	-25 %	-33 %	-20 %	-83 %	-27 %	-40 %
Питома вага кредитного портфелю у структурі активів, %	54 %	41 %	48 %	22 %	0 %	46 %	66 %
Питома вага кредитів фізичних осіб у структурі кредитного портфелю, %	3 %	1 %	15 %	2 %	66 %	3 %	17 %
Питома вага цінних паперів у структурі активів, %	31 %	39 %	31 %	0 %	5 %	33 %	12 %
Питома вага валютних вкладів у структурі залучених коштів населення, %	29 %	64 %	57 %	40 %	63 %	43 %	53 %
Відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу (показник CIR), %	24 %	10 %	23 %	19 %	5 %	17 %	28 %

Джерело: Розраховано за даними НБУ: Дані фінансової звітності банків України станом на 01.01.2015р. Офіційний сайт Національного банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

Динаміка активів державних банків за звітний період свідчить про їх зростання виключно за рахунок переоцінки валютної частки активів на тлі зміни курсу національної валюти. Активи банківської системи

станом на 01.01.15 складають 1,5 трлн грн, що на 8 % більше, ніж рік тому. Насправді ж і гривневі, і валютні активи скорочувались. На фоні загального зменшення активів державний сектор банківської системи у 2014 р. також демонстрував скорочення активів у іноземній валюті, проте темп такого зменшення (-22 %) був значно нижчий, ніж по банківській системі в цілому (-33 %). Натомість активи державних банків разом у національній валюті навіть зросли на 8 %.

На тлі негативної динаміки кредитного портфеля банківської системи у національній валюті за звітний період (-53 млрд грн, або – 10 %), **державні банки разом збільшили гривневий кредитний портфель на 8 % за рахунок активізації кредитування «Ощадбанком».**

Одна з основних причин загострення кризових явищ у банківській системі минулого року – значний вплив пасивів, викликаний як політичною, так і макроекономічною нестабільністю. Отже, **динаміка вкладів населення** за звітний період є яскравим показником привабливості банку з точки зору роздрібних клієнтів. Якщо за 2013 р. у банківській системі відбулось зростання коштів фізичних осіб на 72 млрд грн, або на 19 %, то за 2014 р. динаміка коштів населення була від'ємною. Натомість темпи впливу коштів фізичних осіб у національній валюті державних банків (-6 %) були у 3,5 рази повільніші, ніж по банківській системі в цілому (-21 %). Ця ж тенденція (проте у меншій мірі) стосується також впливу валютних вкладів населення (-27 % у державних банків проти -40 % по банківській системі).

Кредити – традиційне і, у більшості випадків, головне джерело банківських доходів. Отже, **питома вага кредитного портфеля у структурі активів**, що на 01.01.2015 складає 66 % (на 01.01.2014 – 63 %) визначає основний напрямок діяльності банку, адже розподіляє всі банки на ті, що націлені на кредитування кінцевого позичальника, і ті, що віддають

перевагу іншим видам активних операцій (міжбанківські кредити, цінні папери тощо).

Низька питома вага кредитного портфелю в активах державних банків разом (46 %) пояснюється значним обсягом цінних паперів (переважно державних) у їх портфелі. Проте на сьогодні, в умовах обвального погіршення якості кредитних портфелів внаслідок зниження ділової активності та платіжної дисципліни позичальників, низьку питому вагу кредитного портфелю в активах можливо характеризувати скоріше як плюс, ніж мінус для будь-якого банку.

Низька питома вага кредитів фізичних осіб у структурі кредитного портфеля державних банків, що на 01.01.2015 дорівнює в середньому по банківській системі 17 % (станом на 01.01.2014 – 18 %), дає підстави визначити перелік банків, що орієнтуються на кредитування підприємств або населення. Виходячи з цього, питома вага кредитів підприємств у середньому по банківській системі становить 83 % (на 01.01.2014 – 82 %). Отже, низька (на рівні 3 %) питома вага кредитів фізичних осіб у структурі кредитного портфелю державних банків разом є скоріше позитивним чинником в умовах скорочення доходів населення та погіршення платіжної дисципліни роздрібних позичальників протягом останніх місяців.

Український фондовий ринок в останні роки внаслідок багатьох причин знаходиться у пригніченому стані. *Особливо це стосується корпоративного сегменту цього ринку. Саме тому питома вага цінних паперів у структурі активів банківської системи в цілому станом на 01.01.2015 складає лише 12 % (без змін відносно 01.01.2014), що характеризує низьку зацікавленість більшості банків у здійсненні цього виду активних операцій. Проте існують цілком надійні, ефективні та прибуткові банки, які з різних причин мають вагому частку активів, розміщену у вигляді як державних, так і корпоративних цінних паперів. Зокрема, 3 державні*

банки з 5 фіксують значення цього показника на рівні вище 30 %. Очевидно, левова частка цінних паперів у портфелі державних банків – ОВДП. Як вже було зазначено вище, на сьогодні це характеризує структуру банківських активів скоріше позитивно, адже державні цінні папери, при інших рівних умовах, вважаються більш надійним інструментом інвестування, хоча й мають нижчу доходність, ніж корпоративні чи роздрібні кредити.

Питома вага валютних вкладів у структурі залучених коштів населення у державних банків нижче ніж в комерційних банках. Як було зазначено вище, частка валютних вкладів населення по банківській системі станом на 01.01.2015 зростає до рівня до 53 % коштів фізичних осіб. Натомість значення цього показника для державних банків разом становить лише 43 %, що свідчить про більш високий рівень довіри населення до державних банків, яка проявляється у пропорціях розподілу депозитів по валютних кошиках. Іншими словами, **населення тримає на рахунках у державних банках переважно гривню, у недержавних – переважно валюту. Це свідчить про екстраполяцію довіри фізичних осіб до національної валюти на довіру до державних банків.**

Неухильне зменшення значення коефіцієнту CIR (Cost Income Ratio) для державних банків - показника співвідношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу (характеризує ефективність витрат банку). Нагадаємо, що до складу цих витрат входять заробітна плата, оренда, охорона, транспортні витрати, канцтовари, комунальні платежі, утримання приміщень тощо, отже непроцентні витрати, які завжди мають резерви оптимізації. Зрозуміло, що чим меншим є значення цього показника, тим «економніша» банківська установа, отже, тим ефективніше (за інших рівних умов) вона функціонує.

Значення цього коефіцієнту для банківської системи в цілому за 2014 р. дорівнює 28 % порівняно з 32 % за 2013 р., 34 % за 2012 р. та 35 % за 2011 р. свідчить про поступове оздоровлення структури витрат на рівні

банківської системи за рахунок підвищення їх ефективності.

Значення показника CIR для всіх без винятку державних банків суттєво менше, ніж в цілому по банківській системі, що характеризує адміністративні витрати державних банків як цілком помірні, а самі банки як більш економні, ніж недержавні. Цей факт іде у розріз із поширеною думкою про більш ефективний менеджмент витрат з боку приватного власника на відміну від «розбазарювання коштів» державними підприємствами. Проте суто математично таке розбазарювання не підтверджується.

Далі проаналізуємо показники, значення яких у державних банків гірші, ніж у цілому по банківській системі (табл. 3).

Таблиця 3

Ключові показники діяльності державних банків, гірші ніж у цілому по банківській системі України за 2014 р.

Ключові показники діяльності	Значення показників						
	ОЩАД БАНК	УКРЕКСІ МБАНК	УКРГАЗБ АНК	КИЇВ	РОДОВІД	Разом державні банки	Усього по банківські й системі
Абсолютний розмір фінансового результату, тис. грн.	-8 564 446	-9 805 548	-2 801 124	-747 241	-266 802	-22 185 162	-53 млрд грн
Відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфелю, %	37 %	47 %	75 %	455 %	13001 %	49 %	22 %
Відношення сформованих страхових резервів під активні операції до активів, %	21 %	20 %	44 %	103 %	105 %	25 %	15 %
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	80 %	123 %	604 %	2168 %	371 %	146 %	121 %

Джерело: Розраховано за даними НБУ: Дані фінансової звітності банків України станом на 01.01.2015р. Офіційний сайт Національного банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097

Абсолютний розмір фінансового результату державних банків у 2014 р. та на початку 2015 р. є від'ємною величиною. В останні роки абсолютна більшість банків мали додатне значення цього показника. Проте фінансовий результат банківської системи за минулий рік є від'ємною

величиною і складає -53,0 млрд грн, що є найгіршим показником за всі роки спостереження. При цьому кількість збиткових банків становить 52 (тобто кожний третій). При цьому за 2013 рік кількість прибуткових банків становила 160, збиткових – 20, а прибуток банківського сектору складав 4,9 млрд грн.

За 9 міс. 2015 р. фінансовий результат банківської системи в цілому також є від'ємною величиною і становить -52,2 млрд грн.

По результатах 2014 р. *всі державні банки зафіксували збиток*: «Ощадбанк» – 8 564 млн грн, «Укрексімбанк» – 9 806 млн грн, «Укргазбанк» – 2 801 млн грн, «Київ» – 747 млн грн, «Родовід» – 267 млн грн. Таким чином, *сукупний збиток державних банків за минулий рік становить 22 185 млн грн, або 42 % суми збитків всього банківського сектору економіки.*

По результатах 9 міс. 2015р. *всі державні банки також зафіксували збиток*: «Ощадбанк» – 5 400 млн грн, «Укрексімбанк» – 8 330 млн грн, «Укргазбанк» – 181 млн грн, «Родовід» – 122 млн грн. Таким чином, *сукупний збиток державних банків за 9 міс. 2015 р. становить 14 033 млн грн, або 27 % суми збитків всього банківського сектору економіки.*

Ключовий чинник збитковості державних банків протягом минулого року – *необхідність формування значних обсягів страхових резервів* під проблемні активи за рахунок витрат на загальну суму 35,9 млрд грн, у т.ч.: «Ощадбанк» – 12 290 млн грн, «Укрексімбанк» – 17 197 млн грн, «Укргазбанк» – 4 070 млн грн, «Київ» – 912 млн грн, «Родовід» – 1 404 млн грн.

Порівняння фінансових результатів і витрат на формування резервів цих банків дає підстави стверджувати, що *витрати на формування резервів всіх державних банків більші, ніж їх збитки*. Таким чином, *у разі відсутності необхідності їх формування всі державні банки були б*

прибутковими.

Відрахування до страхових резервів взагалі є найбільш «проблемною» серед витратних статей будь-якого банку. Адже страхові резерви можуть збільшуватись не лише внаслідок зростання кредитного портфеля (що добре), але й внаслідок погіршення його якості (що погано). Аналогічно скорочення витрат на формування резервів може свідчити не лише про зменшення обсягу працюючого кредитного портфеля (що погано), але й про поліпшення його якості (що добре).

Економічна криза, падіння ділової активності суб'єктів господарювання та споживчих витрат населення закономірно провокують погіршення платіжної дисципліни позичальників, отже і погіршення якості кредитного портфеля банків.

Банківська система в цілому за 2014 р. здійснила витрати на формування страхових резервів у сумі 103 млрд грн, що вчетверо більше, ніж за 2013 р (25 млрд грн). Такий обсяг витрат став ключовим чинником збитковості банківського сектору.

Серед коефіцієнтів, що описують якість активів, найбільш показовими є ***відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфеля та відношення резервів під активні операції до активів*** на звітну дату. Чим меншим є значення цих показників (безумовно, якщо банк адекватно оцінює якість власних активів і своєчасно та у повному обсязі формує страхові резерви), тим «якісніші» його активи, зокрема, кредити, тим краще почуває себе банк. І навпаки.

Станом на 01.01.2015 відношення резервів під кредитні операції до кредитного портфеля для банківської системи в цілому становить 22 %, відношення резервів під активні операції до активів – 15 % (рік тому – відповідно 15 % та 10 %). Натомість усі без винятку державні банки мають значення цих 2-х коефіцієнтів на значно більш високому рівні, ніж у цілому по банківській системі. Пояснення цього полягає не в тому, що активи і

кредитний портфель державних банків об'єктивно менш якісні, ніж у всіх інших банків, а в тому, що державні банки оцінюють якість активів більш адекватно і не схильні до маніпуляцій зі страховими резервами.

Розмір статутного фонду банків перевищує розмір їх власного капіталу, що свідчить про загальну недостатню ефективність діяльності. Якщо банк не є новоствореним, питома вага статутного капіталу в структурі власного капіталу повинна поступово знижуватись. Натомість банк повинен «нарощує м'язи» у вигляді зростання інших складових капіталу.

В Україні ця тенденція підсилюється тією обставиною, що банки практично не сплачують дивіденди в грошовій формі. Отже, залучати нових акціонерів зі значними обсягами інвестицій банкам досить важко.

Таким чином, чим меншою є питома вага статутного капіталу у власному капіталі банку, тим, за інших рівних умов, краще. Це свідчить про те, що банк самостійно, без суттєвої допомоги акціонерів, веде прибуткову діяльність і формує значні обсяги резервів.

Значення даного показника для банківської системи в цілому станом на 01.01.2015 дорівнює 121 % (на 01.01.2014 – 96 %, на 01.01.2013 – 104 %) за рахунок накопиченого збитку минулих років. При цьому слід зазначити, що величина показника вище 100 % свідчить, що сума прибутку поточного року, нерозподіленого прибутку, страхових резервів та інших складових власного капіталу є від'ємною величиною, отже, розмір статутного фонду перевищує розмір власного капіталу. Для державних банків разом, на жаль, цей показник іще гірший, ніж у середньому по банківській системі – 146 %, а єдиний державний банк зі значенням менше 100 % – «Ощадбанк».

Ключові проблеми державних банків у 2014-2015 рр., очевидно, зберігатимуть свою актуальність і протягом найближчого часу:

- Відплив пасивів, що негативно впливає на ліквідність і обмежує ресурси для активних операцій.

- Погіршення якості активів, що обумовлює додаткові витрати на формування резервів.
- Збитковість за рахунок необхідності формування страхових резервів під проблемні активи.
- Скорочення капіталу за рахунок збитків і списання проблемних активів.

Проте значення абсолютної більшості розглянутих ключових показників діяльності державних банків по результатах минулого року або відповідають загальним тенденціям банківської системи, або кращі, ніж у середньому по банківській системі. Отже, ефективність державних банків в цілому знаходиться або на рівні інших банків, або вище.

За повідомленням Національного банку⁴, 25.02.2015 розпочалась процедура виведення ПАТ АКБ «Київ» з ринку шляхом відчуження його активів та зобов'язань на користь АБ «Укргазбанк». Проте механічне переведення активів та пасивів одного державного банку під управління іншого не змінює їх загальну суму, отже не впливає на загальні результати діяльності державного сектору банківської системи України.

У той же час, за інформацією старшого радника Голови Правління «Укрексімбанку» Б. Соболева, що наводить агенція «РБК-Україна» у матеріалі від 14.05.15⁵, *концепція участі держави у банківській системі буде визначена лише у лютому 2016 р.*

За даними видання Korrespondent.net⁶, Європейський банк реконструкції та розвитку ініціює часткову комерціалізацію державних банків України, про що було повідомлено під час зустрічі керуючого

⁴ Офіційний сайт Національного банку України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=14935171&cat_id=55838

⁵ Сайт Rbcua.com – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbcua.com/rus/news/kontseptsiyu-uchastiya-gosudarstva-bankovskoy-1431622748.html>

⁶ Сайт Korrespondent.net – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/3480283-ebrr-ynytsyuyuet-kommertsyalizatsiyi-ukraynskykh-hosbankov>

директору Банку з питань Східної Європи та Кавказу Ф. Маліжа з Президентом України П. Порошенком, яка відбулась 16.02.2015 у м. Києві.

Як держава в особі фахівців Національного банку та «Укресімбанку», так і світова спільнота в особі ЄБРР опікуються проблемами ефективності функціонування державного сектору банківської системи України та здійснюють певні практичні кроки в напрямку оптимізації роботи державних банків.

У контексті пропозицій ЄБРР щодо часткової комерціалізації українських державних банків, які передбачають купівлю до 50 % їх капіталу за рахунок самого Банку або інших інвесторів, слід мати на увазі наступне.

Гіпотетичне входження в капітал державних банків зовнішніх інвесторів може забезпечити додаткове надходження до бюджету від 15 (якщо мова йде про 50 % балансового капіталу) до 39 млрд грн (у разі, якщо угода передбачатиме купівлю 50 % статутного капіталу). Ці цифри є виключно «базовими» та розрахунковими, адже не враховують можливі дисконти або премії, які обов'язково мають обговорюватись додатково в процесі реалізації угод такого масштабу. Проте рішення про продаж частки держави у банківському капіталі повинно бути максимально зваженим, прозорим і враховувати всі позитивні та негативні стратегічні наслідки такої операції.

Висновки та пропозиції:

1. Частка державної участі у банківській системі України станом на останню звітну дату 01.10.2015р. складає **27 %** активів, **27 %** залучених коштів, **26 %** власного капіталу, **19 %** кредитного портфеля, **38 %** статутного капіталу, що свідчить про *дуже високий поточний рівень присутності держави у банківській системі, відповідно, про високий ризик її дестабілізації внаслідок втрати фінансової стійкості державними банками.*

2. Порівняння питомої ваги валютних вкладів у структурі коштів населення державних банків та у банківській системі України в цілому свідчить про екстраполяцію довіри фізичних осіб до національної валюти на довіру до державних банків. Отже, ***фізичні особи тримають на рахунках у державних банках, переважно, гривню, у недержавних – переважно валюту.***

3. Аналіз розглянутих ключових показників діяльності державних банків засвідчив про їх відповідність загальним тенденціям банківської системи України, а по деяких показниках – навіть кращім, ніж у середньому по банківській системі. Таким чином, ***ефективність державних банків в цілому знаходиться на більш високому рівні, ніж ефективність недержавних фінансових установ.***

4. Виходячи з аналізу значень показника CIR (Cost Income Ratio – відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу), які для всіх державних банків є суттєво меншими, ніж в цілому по банківській системі, слід зробити висновок, що адміністративні та інші операційні ***витрати державних банків як цілком помірні, а самі державні банки - як більш економні, ніж недержавні.***

5. По результатах минулого року та за 9 міс. поточного року всі державні банки зафіксували збиток, сукупний розмір якого за 2014р становить 42 % та 27 % (за 9 міс. 2015р.) від збитків всього банківського сектору за ці періоди. ***Ключовий чинник збитковості державних банків – необхідність формування значних страхових резервів під проблемні кредити. У разі відсутності необхідності формування резервів всі державні банки були б прибутковими.***

6. За експертними даними, ***входження в капітал державних банків зовнішніх інвесторів може забезпечити додаткове надходження до бюджету значних сум (від 15 до 39 млрд. грн. в залежності від обраної бази підрахунку: власний або статутний капітал), які здатні суттєво***

вплинути на його доходну частину. Проте рішення про продаж частки держави у банківському капіталі повинно бути максимально зваженим і враховувати всі наслідки такої операції, як позитивні (суттєве поповнення бюджету, підвищення якості управління банками, потенційне зростання їх капіталізації тощо) так і негативні (часткова втрата важелів впливу на банківську систему, що є ознакою обмеження монетарного суверенітету країни).

7. Основними шляхами вирішення проблем, що відчують державні банки в Україні, є:

- **«пом'якшення» вимог НБУ** щодо обов'язкових витрат на формування страхових резервів під проблемні кредити для державних банків **шляхом** зниження норм відрахувань для проблемної заборгованості категорій якості II, III, IV та V (відповідно кредитів «під контролем», «субстандартних», «сумнівних» та «безнадійних»), що дасть змогу зменшити домінуючу статтю витрат державних банків та дозволить їм **вийти на рівень безбитковості;**

- **додаткова капіталізація** державних банків з боку держави (шляхом збільшення їх статутних фондів через купівлю Урядом додаткових пакетів акцій) або зовнішніх інвесторів (шляхом продажу акцій додаткової емісії зовнішнім стратегічним інвесторам), що **дасть змогу підвищити рівень фінансової стійкості державних банків та сприятиме стабільності всієї банківської системи;**

- **залучення до керівних органів державних банків** топ-менеджерів, делегованих зовнішніми інвесторами, пропорційно їх участі в капіталі, що **може додатково покращити якість управління** та забезпечити оптимізацію структури активів і пасивів державних банків.

Впровадження та виконання наведених вище заходів має сприяти забезпеченню стійкості державних банків як ключової складової банківської

системи України та сприяти макроекономічній стабільності у середньостроковій перспективі.

Відділ фінансової безпеки

(Д.М. Гладких)

№ 65, Серія «Економіка»